

El noucentisme a Girona: Rafael Masó

per Narcís Comadira

L'escriptor Xavier Montsalvatge, en un article introductori del catàleg de l'exposició d'artistes gironins celebrada a Barcelona, a les Galeries Laietanes, pel juny de 1918, escriu:

«Girona havia estat fins fa poc una ciutat aquietada en sa letargia d'un somni medieval, sense aromes de renaixement ni vibracions de modernitat. El seu art semblava colgat definitivament sota les lloses pesantes de les seves gestes heroiques. Cap manifestació no sortia amb força i joventut dels seus obradors tan celebrats i estimats en temps de passades grandeses.

»Veus aquí que un jorn no gaire llunyà, un petit grup de literats que no podien viure en el migra horitzó de les muralles, encengueren una foguera de desig i d'estudi i fou creada a la seva claror una institució humil i forta que s'anomenà Athenea. Al seu redòs vingueren tots els poetes i artistes de Catalunya i altres de llunyes terres i abrandaren les ànimes sensibles de la ciutat que sobtadament prengueren consciència dels elements de beutat que se'ls hi oferia.

»Cal citar, entre altres, els noms de Carner, Ors, Montaner, López-Picó, Ruyra, Vaireda, Mutermilk, Llimona, Legar, Nogués, Pascual, Freymann, ja que a ells es deu el miracle de la nova ciutat.

»Una santa exaltació, una gran frisança s'apoderà dels joves artesans, i aleshores començaren a aparèixer obres plenes de febre, de neguit, que els bons burgesos miraven astorats com si davant d'ells s'operés una endemoniada taumatúrgia.

»Així començaren les talles divines d'en Fidel Aguilar, els repujats d'en Vallmajor, les decoracions de n'Adolf Fagnoli i d'en Solà, guiats tots per la tutela invisible i pesanta d'aquest assenyalador de camins que es diu Rafael Masó.»

Demano excuses per una citació tan llarga, però és significativa i ens dóna en un text de l'època, precisament del 1918, una síntesi del que va ser el noucentisme a Girona. Com a síntesi, hi manquen detalls però com a esquema és així com va succeir tot plegat, i els estudis posteriors, tan parcials encara, no han fet sinó anar confirmant el que Montsalvatge descriu en aquestes línies. És a dir: ensopiment, un moviment literari modernista discretíssim que aviat serà assimilat pel grup noucentista, la fugaç existència d'Athenea, l'efervescència creativa artesana i, sobretot, l'existència d'una personalitat artística excepcional, Rafael Masó.

Explicar el noucentisme gironí és explicar Rafael Masó, no només perquè en qualsevol activitat noucentista gironina el seu nom hi era present, sinó perquè en l'obra dels noucentistes gironins hi ha clarament la influència de la seva manera de veure el món. Masó és paradigmàtic: neix com a artista amb el noucentisme i fa el mateix camí i la mateixa fi que aquest moviment.

Aquest protagonisme de Masó no és, doncs, fruit d'una interpretació mitificadora posterior, sinó que el 1918, justament al final del que en podríem dir el noucentisme creatiu, li és atorgada la paternitat gironina del fenomen.

Després del 1918 tot és ja una altra cosa. I cada dia és més clar que la mort de Prat de la Riba el 1917 ve a coincidir amb un canvi en la manera d'entendre la vida en aquest minúscul país nostre. La presidència de Puig i Cadafalch, la defenestració de Xènius, la «desaparició» de Carner, l'escissió de la Lliga són una sèrie de fets que tindran el seu paral·lel en un canvi progressiu i cada vegada més arqueològic del gust de la burgesia catalana i, per tant, a causa de l'estatització progressiva d'aquest gust, de la producció dels artistes del país. El noucentisme es barroquitzarà, es pairalitzarà, rebrà la influència de l'art *deco* i fins del racionalisme per acabar fent la viu-viu oficial durant la Generalitat, paral·lelament a l'esclat minoritari del GATCPAC i de l'Art Nou. I després de la guerra ressuscitarà tímidament, en la clandestinitat de la catacumba catalana, per mantenir, tot rebent també una certa fredor de l'art feixista (no tan llunyà d'algunes de les seves concepcions), el caliu de la nostàlgia del paradís perdut i certificar el *pedigree* de certes famílies (culturals i *strictu sensu*).

Tot això tindrà el seu paral·lel gironí i, per cert, bastant exacte. I si bé Masó morí el 1935, el seu arqueològic-pairal estil darrer serà el que marcarà el 1948 la realització del barri de Sant Narcís (dins la política de l'Obra Sindical del Hogar). I així, mentre que les famílies de procedència «nacional» anirien a viure en aquests habitatges suburbans estilísticament residuals del noucentisme masonià darrer, en la catacumba derrotada (moltes vegades només teòricament) es mantenia com a senyal de prestigi de casta el decorat noucentista autèntic de Masó o dels seus epígons de pre-guerra.

Algú pensarà que he començat la història pel final, i tindrà tota la raó. Però ho he fet a posta perquè és justament en aquest final on hi ha el meu principi i el principi de la indagació del noucentisme gironí estudiat com a fenomen peculiar. Jo que vaig néixer en una regió pantanosa entre les seguretats morals dels vençuts i les reals dels vencedors (en una casa restaurada per Ignasi Bosch, el constructor del barri de Sant Narcís, però en un pis on intervingué Josep Esteve, epígon de Masó, i amb l'herència familiar de pre-guerra d'una casa a s'Aragó, naturalment obra de Masó), molt aviat vaig tenir consciència que l'obra de Masó era significativa, és a dir, era el signe d'alguna cosa. I aquesta cosa es va anar concretant en anar coneixent altres companys sorgits d'ambients similars (d'una burgesia-catòlica-liberal-conservadora-catalana-etc., que havia tingut el poder i que el continuava tenint: prestigi i mirall per a les classes dels metecs reals i morals situats per la «revolta nacional» a la cresta de l'onada, els quals copiaven les formes dels rituals de catacumba, degradant-les per falta de fe...). Un primer intent per estudiar l'obra de Masó va ser per l'estiu del 1959 i va fracassar, potser perquè érem massa joves i perquè era massa aviat. Caldria esperar deu anys perquè un grup de gent més jove, al qual vaig afegir-me, pogués

arribar a alguna cosa positiva: un número extraordinari de la revista «Presència»,¹ l'abril de 1971, i la gran exposició Masó amb el catàleg de Joan Tarrús de finals del mateix any.² Un any després, l'exposició Fidel Aguilar amb un catàleg resultat de la investigació de Jaume Fàbrega venia a afegir-se a l'interès d'una minoria gironina pel tema.³

Després, anys de silenci i la vergonya ciutadana per l'enderroc de l'edifici Athenea, de l'Escola d'Arts i Oficis, dels cinc xalets de la Urbanització Teixidor, de la casa Omedes..., importants edificis de Masó, i un d'ells, Athenea, històric dins l'evolució de l'arquitectura catalana i dins de la vida gironina. Tots aquests edificis deixarien pas a uns cèntrics solars que serien edificats per alguns dels arquitectes gironins que el 1971 signaven un manifest demanant la conservació de l'obra de Rafael Masó... Però aquesta és una altra història. Anem a la nostra.

Sintetitzar el període del noucentisme gironí és difícil perquè, per un costat, no hi ha suficients monografies que ens puguin donar les dades necessàries per ser absolutament exactes i, per l'altre, i a nivell general de Catalunya, tampoc no hi ha cap estudi seriós sobre el fenomen noucentista, segurament perquè tampoc no hi ha les monografies precises per fer-lo, la d'Eugeni d'Ors abans de cap altra.

Pel que fa a Girona, però, tenim una monografia de Dolors Fulcarà, *Girona i el Modernisme* (1976), que ens situa els preliminars de la nostra història,⁴ i les monografies de Joan Tarrús, *Rafael Masó* (1971), i de Jaume Fàbrega, *Fidel Aguilar* (1972). Darrerament ha sortit la de Dolors Oller, *La poesia de Rafael Masó. Per a una anàlisi de la poètica noucentista* (1980), que, a part l'obra poètica de Masó i una biografia de l'arquitecte, segurament la més detallada i personal fins ara, conté unes bases per a l'estudi de la poètica noucentista en general que, a partir de l'obra de Masó, obren camins per a l'anàlisi de la poètica noucentista.⁵ És a dir, Masó, el més important exponent del noucentisme gironí, està suficientment estudiat com per poder fer una síntesi no equivocada. Fidel Aguilar, l'escultor que malgrat haver mort tan jove, vint-i-dos anys, va ser quelcom més que una promesa, també està estudiat. Però això és tot. Falta una monografia sobre Athenea, la societat cultural; una altra sobre l'Escola d'Arts i Oficis, que fracassà just abans d'obrir-se, cal esbrinar què va passar, quines eren les forces polítiques de l'Ajuntament que van impedir que es posés en marxa, cal estudiar el seu programa, connectar-lo amb el noucentisme en general, etc.; cal també una monografia sobre La Gabarra, la fàbrica de ceràmica muntada a la Bisbal per Masó i els germans Coromina i estudiar la personalitat de Joan Baptista Coromina, pintor i ceramista, i veure quina va ser la seva col·laboració amb Masó; cal també una monografia sobre la fàbrica Marcó de Quart, les peces de la qual s'escamparen per tot Catalunya i contribuïren a la difusió del gust de Masó; cal també una monografia sobre els germans Busquets (Josep

1. *Rafael Masó i el Noucentisme a Girona*, «Presència», VII, núm. 299 (3-IV-1971).

2. Joan TARRÚS I GALTER, *Rafael Masó* (Barcelona, Publicacions del C.O.A.C.B., 1971).

3. Jaume FÀBREGA I COLOM, *Fidel Aguilar (1894-1917)* (Girona 1972).

4. Maria Dolors FULCARÀ, *Girona i el Modernisme* (Girona 1976).

5. Dolors OLLER, *La poesia de Rafael Masó* (Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1980).

M., Lluís i Jaume) i la seva Galeria de Bells Oficis; etc. Per un altre costat, cal estudiar Xavier Montsalvatge, l'escriptor. Cal un estudi seriós de Carles Rahola (fins ara només hi ha la biobibliografia feta per Ignasi Pèlach,⁶ encara inèdita, que ha servit de base per a l'assaig de divulgació, una mica confús i partidista, de Lluís Maria de Puig, *Carles Rahola. Un ciutadà de Catalunya*, Barcelona 1979).⁷ Cal un estudi de Josep Tharrats i la seva revista «Cultura», fa poc tan maldestrament editada en un volum,⁸ cal veure les connexions de Tharrats amb el grup de Masó... I em deixo encara moltes coses que cal estudiar.

Amb tots aquests buits, ¿podem fer-nos una idea de què va ser el noucentisme a Girona? En general, sí; ara, per saber tota la complexitat de les influències, de les relacions, de les baralles, dels dubtes, per saber fins on una cosa és una cosa i no una altra, per poder delimitar convenientment causes i efectes falta encara quantitat de treball a més del que he apuntat fa un moment.

Amb la consciència, doncs, que esquematitzar és no dir la veritat, passo a fer un resum de la qüestió. I que quedi clar que cal, per tenir idees més certes, llegir les monografies que he citat.

Dolors Fulcarà, a la seva monografia, fa una recensió de les revistes que sortiren a Girona a començaments de segle. Des de la precursora «Gerunda» (1901), encara «renaixent», fins a «Armonía» (1905-1906), «Scherzando» (1906-1912), «Lletres» (1907), «Lectura» (1910-1911), «Ciudadanía» (1910-1911), «Ciudadania» (1911), fusió de les dues anteriors, «Cultura» (1914), etc. Aiguabarreig de col·laboradors d'unes revistes a les altres, com es pot suposar en una ciutat petita on allà sí que entre tots ho feien tot. Entre les revistes de començament de segle, però, tenen especial significat «L'Enderroch» i «Vida», que seran «enemigues» i que, en principi, aglutinaran dos grups de gent diversa. Són, en pla província, els dos corrents del modernisme: el bohemí i el catòlic, per dir-ho d'alguna manera. Això no vol dir que els de «L'Enderroch» fossin uns decreduts i uns revolucionaris (així, Francesc Montsalvatge, pare de Xavier, mecenes de la revista, era de la Lliga i, a més, banquer). La diferència estava potser en el fet que els de «Vida» anaven a les «quaranta hores» i els altres no, vés a saber. Prudenci Bertrana, «descobert» pels de «Vida», sentia, bohemí com era, una certa atracció pel grup de «L'Enderroch». Per entendre bé tot això, cal llegir-se *El vagabund*, on, amb noms canviats, però fàcilment identificables, apareixen tots els protagonistes de les dues revistes. Rafael Masó era del grup de «Vida», i això no és estrany. I no ho dic pel seu origen familiar, sinó mirat *a posteriori*. A Barcelona, els peoners del noucentisme es van formar a l'entorn del Cercle Artístic de Sant Lluc. I Masó hi connectà quan va anar a estudiar arquitectura a la capital.

És en aquest moment quan el que no hauria estat altra cosa que picabaralles provincianes passa a tenir tota una altra dimensió. Masó, a Barcelona, es lligarà d'amistat amb Carner, Bofill, Pericas, Ors, etc. I amb ells viurà de prop, i en

6. Ignasi PÈLACH, *Biobibliografia de Carles Rahola*. Tesi de llicenciatura (Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, 1973).

7. Lluís M. de PUIG I OLIVER, *Carles Rahola. Un ciutadà de Catalunya* (Barcelona, Edicions del Cotal, 1979).

8. *Cultura. Una revista gironina de l'any 1914* (Barcelona, Edicions del Cotal, 1979).

serà protagonista, el canvi de gust que donarà pas al noucentisme. Quan, el 1906, acaba la carrera i s'installa a Girona ja té idees molt clares sobre què vol fer. Així, el 1907, en una carta a la que serà la seva dona, Esperança Bru, diu: «¿Eh que és deliciós? Jo m'hi faig un tip de riure! El teu Felius [pseudònim literari de Masó] modernista! Precisament modernista que és allò a què més aversió té! I encara MODERNISMO SUBIDO, com aquell qui diu d'aquell d'aquelles corbes que fan mal de ventre i aquells pintats del Cafè de Novedades. Vaja! És ben deliciós! Quan una cosa és personal li diuen modernista...» (La nota surt al pas d'un comentari sortit al diari «El Tradicionalista», on es qualificava una obra seva com d'un «*modernismo subido*»).

Cal remarcar que l'any 1906, l'any que acaba la carrera Rafael Masó, és una de les dates reconegudes com d'inici del noucentisme (aparició d'*Els fruits saborosos* de Carner, inici del *Glosari* de Xènius, Solidaritat Catalana...).

Masó és un dels que crea el noucentisme i el fet que visqui a Girona explica que actuï com a aglutinador del que s'ha anomenat «el grup noucentista gironí», que, en realitat, no arribà a quallar com a tal fins el 1913 amb la fundació d'Athenea. Abans d'aquest moment, però, és de suposar que els «intellectuals» gironins seguien una mica cadascú pel seu costat, fundant i plegant revistes i passant d'una redacció a una altra. Lentament, Masó es va iniciant en la seva obra arquitectònica, coses petites al començament, molt gaudinianes (no modernistes!), com el mobiliari del menjador del mas el Soler (1906-07). A poc a poc la influència gaudiniana incorpora la de Mackintosh (*ball* del mateix mas, 1909-10). La farmàcia Masó és encara filla de Gaudí, però, en canvi, la casa Batlle (1909-10) ja acusa la influència germànica en els secessionistes caps de mussol i les garlandes de llorer (cal remarcar, però, que els mussols filosòfics i els llorers miren ja cap a Grècia). Tot aquest garbuix d'influències, personalment assimilades, se sintetitzarà en la Farinera Teixidor (1910-11). Aquí acaba un capítol de l'obra de Masó, com acaba un capítol del primicer noucentisme: el del rebuig del modernisme, el de saber aprofitar-ne el que convenia (revaloració de l'artesanat, independència creativa), el de la decisió per l'ordre clàssic i, sobretot, el de la presa de consciència del paper fundacional que tenia.

A Barcelona, això queda molt clar en el *Glosari* de Xènius, en els primers llibres de versos de Josep Carner, en la primera versió de *La muntanya d'amentistes* de Guerau de Liost, etc. I amb la publicació de *L'Almanach dels Noucentistes* (1911), que era alhora un punt de partida i un resum d'aquests anys anteriors encara tèrbols.

A Girona, paral·lelament a aquesta història personal del Masó arquitecte, cal tenir present el fenomen dels Jocs Florals, que és il·lustratiu de la vida cultural de la ciutat. Durant aquests deu o dotze primers anys del segle es van alternant com a organitzadors dels jocs els noucentistes i els «altres», i només cal veure la coberta de la publicació del volum que en recull discursos i poemes per saber qui «manava» aquell any. No cal dir que Masó hi estigué implicat diverses vegades i hi fou premiat com a poeta que era.¹⁰

9. Arxiu Masó. Col·legi d'Arquitectes de Girona.

10. Vegeu el meu article *Rafael Masó, poeta i amic dels poetes*, «Presència», número citat, ps. 6-7, i, sobretot, Dolors OLLER, *op. cit.*

L'any 1911 apareix, com he dit, l'*Almanach dels Noucentistes* i Masó hi figura com a poeta. Després deixarà de fer versos. El 1912 es casa i viatja a Alemanya, on podrà veure de prop l'arquitectura que li interessa. I, al seu retorn, la seva maduració personal, juntament amb les circumstàncies sociopolítiques del país (Mancomunitat i enriquiment produït per la Guerra Europea), faran possible una etapa creadora feliç i d'una fecunditat incomparable. De l'any 1911 al 1918, per dir-ho en xifres rodones, de l'*Almanach dels Noucentistes* a la mort de Prat de la Riba, per dir-ho en fets concrets, el noucentisme es consolidarà i arribarà a la seva màxima plenitud creadora. Després ja l'encarcament de l'estatització, dels pactes amb la Dictadura (1923); l'embastardiment de les influències decoratives i de l'arqueologia (1929) i la supervivència oficial (decoració del Parlament de Catalunya, obra de Santiago Marco) al costat de les forces avantguardistes del GATCPAC i de l'ADLAN. I després d'allò que tothom s'entesta a dir-ne l'ensulsiada, la pervivència noble i serena, com la d'una vídua de guerra, amb una certa fredor distanciada i contaminada per pactes (façana de Montserrat, de Francesc Folguera) o bé la progressiva dissolució de les tipologies estiuenques (ja sigui les d'arrel masoniana fetes a s'Agaró pel mateix Folguera o les brunellesquianes de Duran Reynals. Són molt esquemàtic i, per tant, no dic tota la veritat.

Del 1912 al 1978 Masó crea el millor de la seva obra i és quan el grup noucentista gironí qualla com a tal. Athenea, la societat fundada bàsicament per ell i Xavier Montsalvatge (provinent de les files modernistes de «L'Enderroch») aglutinarà tots els gironins que se senten fills del nou-cents i farà una tasca important de difusió de l'art i les idees noucentistes. Masó fa l'edifici, tan nou i simptomàtic com el nom de la societat (una mena de temple grec passat pel nord i arrelat a Girona per obra i gràcia de l'artesanía popular reutilitzada sàviament). Els amics de l'època barcelonina de Masó entren en joc i fan d'enllaç perquè, en aquests quatre anys de la seva existència, passin per Athenea personalitats com Xavier Nogués, l'escultor Monegal, J. Torres García, Iu Pascual, Cels Lagar, Torné Esquius, A. Badrines, Josep Aragay, Fidel Aguilar, Martí Gimeno, etc. Hi donen conferències Puig i Cadafalch, Josep Gudiol, J. Llongueres, Eugeni d'Ors, etc. Hi reciten poemes Josep Carner, Llorenç Riber, López-Picó, Guerau de Liost, etc. És a dir, la plana major del noucentisme.

Pel que fa als gironins, aquests són els anys de formació de Fidel Aguilar, l'escultor mort el 1917 a vint-i-dos anys i que, com acabo de dir, va exposar a Athenea. Fidel Aguilar, tallista de mobles, hauria pogut ser un dels grans escultors del país. Fidel Aguilar col·laborarà en detalls escultòrics de les obres de Masó. Masó intervé en la creació de la fàbrica La Gabarra de la Bisbal, la qual, dirigida pel pintor i ceramista Joan Baptista Coromina, produirà la magnífica ceràmica vidrada tan característica de l'obra de Masó en aquests anys. Coromina, l'altre gran col·laborador que Masó ajudà a formar, va morir també molt jove, a vint-i-nou anys, el 1919. Fidel Aguilar i ell són segurament les dues personalitats artístiques més fortes amb què Masó es trobà. A part d'ells, Masó utilitzà el serraller Cadenes, el picapedrer Casellas, el fuster Pràtmans, etc. Bons artesans que van saber entendre Masó i per qui Masó se sapigué fer entendre.

Tot això és molt esquemàtic, però es podrà entendre que en una ciutat

petita, tan petita en aquella època, la presència d'un home com Masó i d'una societat com Athenea s'havia de fer notar, i el masonisme, el gust de Masó, comença a imposar-se. Primer en propietaris rurals (mas el Soler), però ben aviat en la nova burgesia industrial (Batlle tenia una foneria, Teixidor una farinera, Ensesa també una farinera). Tant Teixidor com Ensesa seran els dos clients importants de Masó. Per a Teixidor, a més de la farinera (1910-11), ampliada el 1920, construirà la Casa de la Punxa (1918-22) i els cinc xalets de la Urbanització Teixidor (1928-29). Per a Ensesa, el magatzem (1911), la Casa Ensesa (1913-14-15), s'Agaró (del 1923 i fins que morí), la tanca de la Casa Ensesa (1932).

El resultat d'aquests anys d'activitat creativa per part de Masó i dels altres gironins del grup es concretarà en obres i aquestes tindran prou coherència i peculiaritat com per poder ser exposades a Barcelona, a les Galeries Laietanes de l'1 al 15 de juny de 1918. És el final de la primera etapa noucentista. S'acaba la Guerra Europea, ha mort Prat de la Riba, i Masó a quasi quaranta anys, havent fet l'esforç creatiu més important de la seva obra, sembla com si es retirés en part: paradoxalment, es dedica a la vida pública (l'any 1920 serà regidor de l'Ajuntament) i cada vegada s'interessa més per l'arqueologia. També, cal no oblidar-ho, és l'època de l'aparició de la segona generació noucentista, en la qual, desgraciadament, no hi haurà cap personalitat de la seva creativitat estètica.

Durant aquests anys de la seva màxima creativitat (1911-18) Masó tingué dos fracassos que el degueren afectar força. Un com a home públic i l'altre com a arquitecte. El primer fou la impossibilitat de posar en marxa l'Escola d'Arts i Oficis, per a la qual havia construït ja l'edifici i esbossat el programa. Què va passar perquè a darrera hora l'escola no s'obris? Encara no ho sabem amb exactitud. El fracàs com a arquitecte el tingué en perdre el concurs per a l'edifici de correus de Girona. Un magnífic projecte que li hauria donat l'oportunitat de construir un edifici públic important quedava arraconat per un projecte mediocre vés a saber per quines pressions. En canvi, el 1917, el projecte per a la clínica mental de Santa Coloma de Gramenet, redactat conjuntament amb Josep M. Pericas, guanyaria el primer premi del concurs convocat per la Mancomunitat i es podria construir. L'any 1917, també, guanyà el concurs per a la tanca del cementiri de Girona (petit premi de consolació després dels dos fracassos a la seva ciutat natal), obra d'una contenció exemplar.

Ja he dit que el 1920 Masó fou regidor de l'Ajuntament. Ho fou en representació de la Lliga. El 1922, any de l'escissió del partit, Masó, gran amic de Jaume Bofill, el segueix a Acció Catalana. Masó i Camps i Arboix són els dos únics membres del consistori gironí a fer-ho. Amb la vinguda de la Dictadura, Masó deixa l'Ajuntament. Hi tornarà el 1930.

L'any 1920 Josep M. Busquets, decorador, nascut el 1897, crea l'anomenada Galeria de Bells Oficis, una mena de petita sala d'art on s'exposa i es venen objectes «de gust» i que és la plataforma d'actuació del decorador i del seu germà Lluís, dibuixant i repussador. El més petit dels germans Busquets artistes, Jaume, nascut el 1904, escultor, va exposar a Girona el 1919 i després marxà a Barcelona, on féu carrera, sobretot pel que fa a l'art litúrgic, dins el grup de mossèn Trens.

El projecte de la Galeria de Bells Oficis el va fer Masó i fou com una me-

na d'alternativa en sentit taurí que donava pas a la nova generació. Josep M. Busquets realitza en aquesta segona etapa del noucentisme gironí i després, a la primera postguerra, diverses obres de decoració interessants utilitzant i divulgant el llenguatge plàstic de Masó. Potser les millors són: el menjador de can Ribot a Sant Hilari Sacalm (1924) i la reforma del pati de l'hospital de Girona (1928), en col·laboració amb el seu germà Lluís.

La fundació, de primer tímidament, el 1919, de la fàbrica de ceràmica Marcó a Quart i ja definitiva el 1924 fou de gran importància pel que fa a la difusió del gust de Masó per tot Catalunya. A aquesta empresa, Masó hi assimilà també Adolf Fagnoli i Josep M. Busquets (això ho explica Miquel de Palol a les seves memòries, però no tinc cap altra referència que fos així. Una cosa és que la fàbrica reproduís algunes obres d'ells i una altra és que fossin «directors artístics», com diu Palol).¹¹ Masó utilitzà els productes de la Casa Marcó per a la seva arquitectura d'aquesta època (garatge Callicó, 1919; tanca del cementiri, 1919, projecte del 1917; Cooperativa de Palafrugell, 1925-26; casa Colomer, 1928; Casa Cots, 1927-28; i a s'Agaró). El 1925 la Casa Marcó participa a l'Exposició de les Arts Decoratives, a París, on té, sembla, un bon èxit. Algunes de les peces presentades són petites escultures de Fidel Aguilar, que, emmotllades, coneixeran ara una notable difusió popular.

El germà petit de Masó, Narcís, nascut el 1890, també fou dibuixant i, a la postguerra, decorador. Però abans es dedicà a la pedagogia i fou un dels introductors a Catalunya de la gimnàstica rítmica de Jacques Dalcroze. El 1935 era el director de l'Escola de s'Agaró.

A mi em sembla que el 1925 el noucentisme es pot donar per liquidat. Potser es pot allargar fins al 1929 amb el seu cant del cigne (desafinat) de l'Exposició de Barcelona. La Dictadura caurà aviat, la República és imminent i, amb ella, el relleu estètic. El 1931 es funda el GATCPAC. El 1929 Francesc Folguera comença a Barcelona el Casal de Sant Jordi. Folguera, que seria cridat a continuar l'obra de Masó a s'Agaró i que després de la guerra es deixaria temptar per diverses sirenes del passat nostàlgic.

A Girona, durant aquests anys de dissolució del noucentisme, cadascú va seguint el seu camí personal. Miquel de Palol va fent els seus poemes allunyat dels canvis. Ell és un poeta modernista, però això no li impedeix d'escriure un llibre de sonets, *Poemes de tarda* (1914), ni d'estrenar *Senyoreta enigma* el 1920 i *l'Enemic amor* el 1921. Per ser un modernista, els noucentistes li deixaven fer prou coses... El 1936 col·laborarà a la revista «Víctors», revista que tot i ser republicana tenia un títol força feixista (ai! els aires del temps) i que feien els fills dels noucentistes.

Xavier Montsalvatge, fundador i mecenes de «L'Enderroch» de primer (1902) i fundador d'Athenea més tard (1913), autor de proses malaltisses en la seva primera joventut, acaba escrivint proses noucentistes als voltants del 1920; *Proses del viure a Solius*, publicada pòstumament el 1922, recull la seva darrera producció.

Josep Tharrats es passà tota la vida fent sonets. El 1924 publica *Les ofrenes espirituals* prologat per Gabriel Alomar (és l'any de *La inútil ofrena* de Josep

11. Miquel de PALOL, *Girona i jo* (Barcelona, Editorial Pòrtic, 1972), ps. 235-236.

Carner). El 1932 publica *Els èxtasis*, títol ja ben poc noucentista. Tharrats, que dins l'ambient noucentista gironí fou un heterodox, apassionat dannunzià, amb la dissolució del noucentisme pot retornar al seu món genuí, que, per altra banda, mai no havia abandonat del tot.

I Rahola? Rahola havia estat també un heterodox del noucentisme. Autodidacte d'esperit idealista i romàntic, va saber assimilar alguns dels ideals noucentistes com el de la feina ben feta, el de la civilitat, el de la construcció d'una Catalunya moderna i culta. Però mai no va ser plenament un noucentista. Així, quan publica *El llibre de l'August d'Alzina*, Eugeni d'Ors li escriu una carta (octubre de 1919) en què li manifesta «la ingrata sorpresa de veure-us divorciat de les direccions espirituals del noucents» i «tota la ideologia d'*El llibre de l'August d'Alzina* m'era estranya i hostil. Pertanyia, pertany a un món que no és el meu, al món contra el qual batallo, al format per les supervivències vetustes de la bàrbara ideologia del XIXè».¹²

Després, una bona part de la seva obra es pot considerar no conflictiva, immersida com era dins el corrent general de recuperació de la realitat del país, i fins i tot alguna, com *Breviari de ciutadania*, és una obra dins l'ortodòxia catalana oficial. En canvi, *l'Antologia de prosistes i poetes catalans* despertà les ires de l'oficialitat postnoucentista barcelonina i Domènec Guansé li dedicà tot un llibre en contra: *Per Catalunya! Contra una antologia escolar* (Barcelona 1934). I és que Rahola era un empordanès republicà, bonhomí i sentimental, i moltes de les ortodòxies segur que li relliscaven. A part el fet que, de Girona estant, les coses sempre es veuen d'una altra manera. Molt sovint amb falta de perspectiva, però alguna vegada amb més sentit de la realitat (i no és que vulgui defensar ara l'antologia de Rahola. Domènec Guansé tenia tota la raó d'enfadarse).

I Masó? Masó fa d'arquitecte. Es dedica a l'arqueologia. Restaura els banys àrabs, fa un projecte de passeig Arqueològic. Ja no és el capdavanter estètic que pels volts dels anys quinze crea una arquitectura nova comparable a la de l'avantguarda europea. Ara sembla que va més a remolc del que es fa arreu. Amb una gran dignitat, però, i moltes vegades amb encerts notables (com a la tanca de la Casa Ensesa [1932], on incorpora el llenguatge racionalista). En aquests anys moltes coses han canviat i, a Girona, els arquitectes joves, Emili Blanch i Josep Claret, construeixen els primers edificis racionalistes, la Casa Blanch (1932) i la Casa Pla (1934), respectivament.

El 1930 la generació dels més joves, que havia fundat Amics de les Arts, decideix fer un monument a Fidel Aguilar. Carles Rahola hi llegirà el discurs d'inauguració. Masó no solament no hi té res a veure, sinó que escriu un paper (inèdit) en què critica el monument. Aquesta anècdota és alligona. Els joves dels anys trenta, com escriu un d'ells, Josep Colomer, «professàvem aleshores uns ideals entusiastes —sense gaire discriminació—, artístics, polítics, esportius; donàvem cap a tot i estàvem disposats en tot moment a organitzar qualsevol cosa; fundar primer Amics de les Arts i escampar-nos després en múltiples activitats diverses, és a dir: llogar l'Albéniz per fer sessions de cinema especial; colaborar en la publicació d'una revista ("Víctors"); viure la gran èpo-

12. Transcrita per Ignasi PÈLACH, *op. cit.*

ca popular del GE i EG al local de Sant Agustí; ser els *supporters* entusiastes en la creació de la Piscina de Girona; fundar i promocionar el Cinema Amateur i organitzar les primeres Fires Comercials i també la primera Fira del Llibre, i tot això en uns moments en què la ciutat comptava entre moltes d'altres amb entitats de tant prestigi com eren l'Ateneu de Girona i l'Associació de Música, que amb els seus actes culturals i els seus concerts donaren a la Girona d'avantguerra una categoria realment "europea". Fou doncs en aquest clima d'entusiasmes juvenils, en el qual ja es pressentia l'esclat primaveral de la República, que sorgí la idea d'honorar la memòria de Fidel Aguilar i "fer-li justícia"; en el qual vèiem (a través de la seva obra només coneguda per l'ampla comercialització que des de la seva mort se'n venia fent) un símbol del pur artista que havia deixat a la ciutat una obra d'immarcessible bellesa.

»Com ja en són testimonis els retalls de premsa de l'època, la iniciativa es guanyà la simpatia general. Es pot dir que Gallostra fou el qui mogué la part més activa i decisiva. Tots hi aportàrem el que sabíem i podíem. La col·laboració fou unànime; era i va ésser com una festa del començament a la fi. La idea nostra fou d'erigir un monument humil, digne de la humilitat i la dignitat humana d'en Fidel. Això ens portà a decidir l'emplaçament en un indret íntim i retirat, però formant part d'un lloc en el que la gent convergeix per a fruit del seu oci dintre d'un marc de bellesa natural, que es sintetitza en un jardí públic. També entenguérem que res tenia més dret a presidir el monument que una obra ben representativa del propi artista. És així com ens limitàrem a fer-ne una reproducció (que tingué d'ésser-ho —a falta de l'original—, d'una altra reproducció en terra cuita). I d'aquesta feina —purament artesana— se'n féu càrrec en Florenci Comas, tallista-escultor d'ofici.»¹³

Aquesta «feina purament artesana», però, transformà convenientment l'escultura de Fidel Aguilar i la féu prou moderna com perquè pogués agradar als joves que feien el monument. Que Fidel era un noucentista? ¿Que havia estat amic de Masó? Era igual. El poble tornava al poble i Rahola s'ajuntava a la festa. Tharrats tornava als seus èxtasis i Palol col·laborava a «Víctors». La burgesia, des del seu racó de poder, veia com li venia al damunt quelcom que no comprenia (o que comprenia massa), i Masó, que havia portat tot el renovellament estètic a Girona, que era el pare de tots aquells joves, des de la seva solitud arqueològica i de les provatures formals per posar-se al dia, escrivia exabruptes d'incomprensió...

Aquesta és la història del noucentisme gironí. Història d'una estètica, d'uns homes, d'unes classes (més aviat d'uns certs matisos de classe). La guerra civil trencarà la revolta dels fills i farà que el món dels pares sigui curiosament conservat com una relíquia i que s'oblidin els exabruptes.

Després, a poc a poc, els nascuts els anys quaranta hem hagut de desenterrar moltes coses per retrobar les arrels, partir-ne i, partint-ne, fer-nos lliures per negar-ne el que calgui.

Barcelona, 1 de gener de 1981

13. J. COLOMER MARTÍ, *Presència de Fidel Aguilar a la Girona dels anys 30*, dins Jaume FÀBREGA, *op. cit.*, ps. 17-18.